

MÉDIA, NÁBOŽENSTVÍ A BLÍZKOVÝCHODNÍ KONFLIKT

Václav Nekvapil

prosinec / 2007

Tato studie je nezávislou analýzou autora. Názory vyjádřené v textu nemusí být nutně stanoviskem Asociace pro mezinárodní otázky.

„Válka je vedlejší produkt umění mírotvorby“

Ambrose Bierce

ÚVOD¹

Oblast Blízkého východu je s Evropou v úzkém civilizačním kontaktu přes dva tisíce let a oba regiony se vzájemně mnohokrát prolnuly. Místo zrodu judaismu, křesťanství a islámu bylo tlukoucím srdcem středomořského civilizačního okruhu, které jako krev vhánělo do žil tohoto organismu myšlenky náboženské a filosofické, na nichž začala růst Evropa záhy od Orientu se emancipující.

Ve vzájemných vztazích Evropy a Levanty tvoří abrahámovská náboženství významový rámec, kontext téměř všech konfliktů i synergií. Ať již jde o antisemitismus, kolonialismus, expansionismus (řecký, římský či později koloniální na východ, či muslimský směrem do Evropy) nebo naopak o vznik Státu Izrael, Euro-středomořské partnerství či hledání shody a smíření mezi znesvářenými národy. Náboženství nabývá v tomto kontextu, protkaném spleťtými vlákny historických reminiscencí, velmi často politických forem. Konflikt mezi Izraelci a Palestinci je toho zjevným důkazem.

Cílem tohoto textu je zaměřit se na to, jak média pojímají náboženskou dimenzi tohoto mnohvrstevného konfliktu. Naznačíme možné strategie a cíle těch, kteří mediální sdělení vysílají, ale též to, jak tato medializace působí na určité skupiny příjemců.

¹ Studie vychází ve sborníku „Media, kultura a náboženství“ (editori Vaclav Nekvapil a Rudolf Vevoda), vydavatel: Vyssi odborná škola publicistiky, Praha 2007

Text stojí na dvou základních osách medializace blízkovýchodního konfliktu: vnější medializace, tedy směrem k příjemcům mimo Stát Izrael², resp. Palestinu, a medializace vnitřní, jakožto mobilizace na základě náboženské interpretace konfliktu uvnitř Izraele/Palastiny. Základní termíny, které nás zajímají, jsou informace a jejich interpretace v souvislosti s mobilizací veřejného mínění.

Jádro práce tvoří dva v současné době nejpálčivější účinky mediálních sdělení o náboženské dimenzi izraelsko-palestinského konfliktu. Jsou jimi antisemitismus (v Evropě a v islámském světě) a islamofobie (především v západním světě). Vnitřní medializace konfliktu může sloužit k mobilizaci pro politické cíle, apologii statu quo či k démonizaci druhého.

ROLE NÁBOŽENSTVÍ

Náboženská víra ve svých nejrůznějších interpretacích tvořila po největší část známých dějin jeden z hlavních mobilizačních prvků ve válečných konfliktech (vedle motivů zisťných a prestižních). Před dvěma stoletími Carl von Clausewitz podřídil válku politickým cílům, a ohlásil tak počátek sekularizace války. Náboženská ospravedlnění válek od 18. století v západním světě nahradily národní zájmy – ať již otevřeně (nacionalismus) či skrytě za tzv. „velká vyprávění“, tedy klasické politické ideologie. Jak ukázaly tragédie minulého století, tato světská náboženství své církevní předchůdce předčila nejen mírou masové identifikace s články své víry (na čemž nesou velkou zásluhu moderní média, počínaje tiskem a rozhlasem), ale hlavně ničivou silou, s níž se domáhala „nebe na zemi“ pro své věřící, jejich druhy a potomky.

Naznačená chronologická osa však platí především pro oblast tzv. západní civilizace a některé části světa jejím vlivem silně poznamenané. Mezi ty patří především bolševické Rusko, které přetvořilo původně západní export marxismu ve svébytnou formu tradičního samoděržaví, ale také například

² V textu užívám označení Stát Izrael s velkým „S“ dle nejběžnějšího úzu v české odborné literatuře. Viz např. ČEJKA, Marek. *Izrael a Palestina*. Brno: Barrister&Principal 2007; JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Řevnice: Rozmluvy 1996 či oficiální webové stránky izraelského velvyslanectví v ČR <<http://www.prague.mfa.gov.il>> [8. 12. 2007]. Český název vychází jak z hebrejské (MEDĪNAT YISRĀ'EL), tak z anglické (State of Israel) normy.

Turecko a v různé míře další země zasažené ideologií nacionalismu či různými mutacemi marxismu (např. násirismus, maoismus) a dalších klasických ideologií.

Od doby počátku modernity do poloviny dvacátého století to byl Západ, kdo rozhodoval o ospravedlnování války z pozice silnějšího, jako hegemon v přilehlých i vzdálenějších kolonizovaných oblastech. Asymetrické střety tohoto období nebyly z pohledu Západu zdůvodňovány nábožensky, ale pragmaticky, často též na základě přesvědčení o vlastní civilizační nadřazenosti.

Na tom, že konfliktní strany vymezují svá stanoviska náboženskou identitou, není historicky nic nového, ale tato identita se může v průběhu boje „upevňovat natolik, že se stane téměř nemožným určovat hranice mezi politickými a náboženskými aspekty původního konfliktu.“³ A to se právě stalo na Blízkém východě...

IZRAELSKO-PALESTINSKÝ KONFLIKT

Přestože je oblast dnešního Izraele, resp. Palestiny místem spjatým se vznikem tří velkých světových náboženství, není náboženská dimenze konfliktu tou nejdůležitější. To je důsledkem faktu, že u jeho zrodu stálo sekulární nacionalistické hnutí (sionismus) a současně konflikt sám zplodil jako svůj důsledek i nacionalismus na straně druhé (vydělení se Palestinců z arabského národa). Vedle územních nároků pro život své politické či etnické entity jde především o spor dvou nacionalistických ideologií, v různé míře se legitimizujících pomocí náboženských kontextů.

Na jedné straně stojí většinově židovský Stát Izrael (s asi 20 % muslimskou minoritou, která má však minimální politický vliv), na druhé straně většinově muslimské arabské obyvatelstvo Judeje, Samaří a Gazy, v němž má relativně nevýznamné (také zhruba pětínové) zastoupení křesťanský prvek. Právě křesťané – byť nikoli ti palestínští – hrají v celém konfliktu nenápadnou, ale navenek důležitou roli.

³ GELDU, Mesfin. Náboženský fundamentalismus a měnící se tváře nacionalismu. *Politologický časopis*, 2002. no. 3, s. 315

Fenomén křesťanského sionismu, který je rozšířen zejména v amerických evangelikálních hnutích, inspiroval i prezidenta George W. Bushe a sympatie křesťanů s Izraelem sílí spolu s tím, jak je islám pocítován jakožto hrozba především v souvislosti s teroristickými útoky v USA, Madridu a Londýně.

Náboženská dimenze je na palestinské straně posilována islamistickými hnutími a teroristickými organizacemi, z nichž nejvýznamnější jsou Hnutí islámského odporu (Hamás), Brigády mučedníků od Al-Aksá a z Libanonu působící ší'itský Hizbulláh. Bylo by chybou interpretovat volby z roku 2006, v nichž Hamás uspěl a dostal šanci sestavit palestinskou vládu, jako znak výrazného posílení náboženského citění palestinských voličů (kteří jsou ostatně v arabském světě pokládáni za nejvíce sekularizované). Za masovým úspěchem tohoto hnutí stála především touha voličů po změně a vystřídání zkorumpovaného (sekulárního) Fatahu. Také život v bídnych podmínkách uprchlických táborů je příležitostí pro islámské charitativní organizace žijící z povinné podpory věřících (zakát), ale i íránských a saúdských subvencí, jak si získat sympatie Palestinců. Po vzoru libanonského Hizbulláhu mají tyto organizace často dvě tváře – dobročinnou (nemocnice, sirotčince, humanitární pracovníci) a zločinnou (teroristické frakce). Obě se dobře doplňují a vzájemně kryjí.

V Izraeli působí desítky náboženských stran a politických hnutí (seskupených většinou kolem jednoho či několika rabínů), které bojují za to, aby se vůdčí doktrínou izraelské politiky stal extrémně nacionalisticky interpretovaný judaismus. Nejznámějším a nejradikálnějším z nich je dnes již zakázaný, ale v ilegalitě působící hnutí Kach! (Tak!) založené rabínem Meir Kahanem, po jeho smrti pokračující pod názvem Kahane chaj (Kahane žije).⁴ Další podobná hnutí a politické strany získávají podporu především mezi radikálními osadníky na okupovaných územích a jejich hlavním cílem je vytvoření tzv. Velkého Izraele. Ten by měl zahrnovat všechna území, na kterých se kdy rozkládalo biblické židovské království – tedy v umírněné podobě od Středozemního moře po řeku Jordán, v té nejextrémnější formě až daleko k Eufratu. Za důkazy jim slouží vágní – někdy volně, někdy naopak doslova interpretované – popisy v Bibli, podle nichž navíc mnohá místa ani dnes nelze přesně lokalizovat. To však radikálové

⁴ Viz např. Kahaneho kniha, v níž požaduje deportaci Palestinců s názvem *Oni musí jít* (They must go). KAHANE, Meir. *They must go*. New York: HaMeir L'David 1981

neberou na vědomí. Stáhnutí se Izraele byt' z jediného metru čtverečního již jednou zabrané půdy pokládají za zločin proti Bohu. Z řad těchto extremistů, kteří nacionalizují náboženství, pocházel například Jigal Amir, vrah premiéra Jicchaka Rabina, či Baruch Goldstein lékař, který zmasakroval 29 modlících se muslimů v tzv. Abrahámově hrobce v Hebronu v roce 1994.

MEDIÁLNÍ VÁLKA

Spojení mediální válka se obvykle užívá ve dvou významech. Jednak jako válka rozpoutaná a vedená výhradně (či především) pomocí médií, dále pak jako interpretace skutečného konfliktu médii. Naše téma má blíže ke druhému významu, ačkoli někdy do mediálního diskurzu pronikají i události, které se reálně vůbec nestaly či jejichž mediální interpretace nemá se skutečností nic společného. Zde lze nejlépe odkázat na Baudrillardův slavný esej o „válce v Perském zálivu, která se nekonala“.⁵

Konflikt na Blízkém východě začal sice v období přímé vojensko-politické nadvlády Západu nad Blízkým východem, ale vyvrcholil a probíhá v době, kdy se výkon moci posunul od „tvrdé“, vojenské nadvlády, do roviny symbolické, do boje o identitu, o uznání a o veřejné mínění. Součástí nové formy boje je i vedení sofistikované mediální války. Také tato válka je pokračováním nejen politiky, ale také brutální silové války jinými prostředky.

Druhá polovina dvacátého století je popisována jako období tzv. informační revoluce, či zrodu informační společnosti. *Marshall McLuhan* použil již v šedesátých letech pojmu „globální vesnice“ pro popsání stavu propojenosti světových informačních kanálů a tím i lidstva jako celku.⁶ Dnešní situace Blízkého východu je navíc specifická v tom, že obě znesvářené komunity jsou intenzivně zapojeny do komunikace v rámci globální vesnice i vlastních transnacionálních „vesnic“ (světové islámské a židovské komunity), avšak porozumění v lokální vesnici, zde a nyní, je daleko v nedohlednu.

⁵ BAUDRILLARD, JEAN. *La guerre du golf n'a pas eu lieu*. Paris: Galilee 1991

⁶ MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím*. Praha: Odeon 1991

Ostatně mnoha Evropanům se stále intenzivněji zdá, jako by byly dějiny dnešního Blízkého východu psány o několik let či desetiletí dříve, jako by ani nepatřily do doby, v níž si odvěcí rivalové v nedaleké Evropě podávají ruce, kdy se otevírají hranice, ruší cla, zavádí se společná měna, kdy se mohu svobodně rozhodnout, ve které zemi EU chci žít a nikdo mi v tom nemůže zabránit. Současnost Blízkého východu ukazuje, že mediální revoluce nemá jediný možný scénář, ten, který známe z naší civilizace.

VNĚJŠÍ MEDIALIZACE

Jedním z nejzajímavějších a nejdiskutovanějších fenoménů spojených s dopady blízkovýchodního konfliktu je jeho zobrazení ve světových médiích. Konflikt se přenáší mimo svůj region a vyvolává různé reakce v závislosti na kulturních, politických a historických souvislostech charakteristických pro přijímající společnosti a její politickou kulturu. V poslední době se v Evropě hovoří o dvou typech reakcí spojených s mediální interpretací izraelsko-palestinského konfliktu – tzv. novém antisemitismu a islamofobii.

ANTISEMITISMUS

Ideologie antisemitismu, resp. antijudaismu prošla za celou svoji historii řadou proměn vázaných na proměny dějinných forem, v nichž se nenávist vyskytovala. Po holocaustu se mezi hlavní metody antisemitského diskurzu dostalo popírání vyhlazování Židů i existence koncentračních táborů. V posledním desetiletí hovoří někteří autoři o tom, že čelíme tzv. novému antisemitismu, který se maskuje pod roušku antisionismu. Z dříve výhradní domény extrémní pravice se tak dnes stává také nástroj levice, proniká masově do médií a jejich prostřednictvím do veřejného prostoru. Empirickým důkazem tohoto vývoje byl celoevropský růst útoků na Židy a židovské objekty, který korespondoval s eskalací blízkovýchodního konfliktu za tzv. druhé intifády (intifáda Al-Aksá).

„Druhá intifáda je místem zrodu nového typu války, ve které se mravnost stává zbraní silnější než děla“, píše francouzský filosof *Shmuel Trigano*⁷. Tato zbraň je podle Trigana v rukou Palestinců, kteří jí využívají ke zpochybňování legitimacy Izraele před světovým veřejným míněním. Diabolizace Státu Izrael a mediální diskurz, který jí ochotně šíří, jsou faktory ovlivňující vztah většinové společnosti k Židům mimo samotný Izrael. Jiný francouzský filosof *Raphaël Draï* označuje za jednoho z hlavních viníků „nového antisemitismu“ média, která tendenčně zprostředkovávají izraelsko-palestinský konflikt a počínání Izraele na okupovaných územích „metodicky stigmatizují“ jeho nazýváním „kolonizací“. Nástrojem nových útoků je antisionismus, který „rehabilitoval vše co antisemitismus diskvalifikoval“.⁸

Jako výsledek údajné nekritické inklinace většiny západních médií k palestinskému úhlu pohledu jsou pak často pokládány kauzy zveličující dopady izraelských vojenských operací a vytvářející falešný obraz Izraele jako největší hrozby pro mír ve světě. Jedním z nejznámějších případů mediálního pranýřování Izraele světovými médii je vojenská operace v palestinském uprchlickém táboře Džanín v dubnu roku 2002. Podle sdělovacími prostředky hojně šířených zpráv došlo k nevídanému masakru civilistů, srovnávaného s likvidací varšavského ghetta, při kterém přišly o život stovky Palestinců. OSN ověřené zprávy z novinářům uzavřeného tábora přinesly po několika dnech méně drastické informace – během týdenní operace v hustě osídleném táboře zahynulo 52 Palestinců, z nichž asi polovinu tvořili ozbrojenci.⁹ Dalším sporným případem mediálního obrazu konfliktu je nevyjasněná vražda malého chlapce Muhammada umírajícího v rukou svého otce při přestřelce mezi palestinskými ozbrojenci a izraelskými vojáky. Dodnes není jasné, zda kulka skutečně přiletěla z izraelské strany, avšak sestříhané záběry palestinského kameramana francouzské televize France 2 tuto verzi ve velmi emotivní reportáži pustily do světa a vyvolaly tak pobouření z brutality a bezcitnosti Izraelců.

Podle zastánců teorie o novém antisemitismu se však nejedná o – byť jakkoli přehnanou – kritiku Izraele a jeho politiky, ale o účelové osočování Židů a používání klasických antisemitských stereotypů o

⁷ TRIGANO, Shmuel. *L'Ébranlement d'Israël: Philosophie de l'histoire juive*. Paris: Seuil 2002, s. 19

⁸ DRAÏ, Raphaël. *Sous le signe de Sion: L'antisémitisme nouveau est arrivé*. Paris: Michalon 2002, s. 32

⁹ <<http://www.un.org/peace/jenin/>> [8. 11. 2007]

„od podstaty zlých“, „krvežiznivých“, „mocichtivých“ a „intrikujících“ Židech a jejich světovém spiknutí.¹⁰ Tyto nálady se rozmáhají též v islámském světě,¹¹ který není – tak jako Západ – zatížen staletou diskriminační a denunciační praxí vůči Židům (vrcholící holocaustem) a kde antijudaismus a antisemitismus de facto vznikl. Moderní média jsou účinným nástrojem šíření ze Západu importované ideologie antisemitismu. Na internetu po sto letech znovuožívají v Evropě téměř zapomenuté Protokoly siónských mudrců přeložené do arabštiny či perštiny, televizní stanice vysílají seriózní debaty o jejich pravdivosti, íránský prezident pořádá pseudovědecké konference „dokazující“ neexistenci holocaustu.

ISLAMOFÓBIE

Druhou tvář této vnější medializace je tzv. islamofobie. O ní se na teoretické úrovni hovoří teprve v posledním desetiletí a samotný termín je stále považován ve společenských vědách za neustálený.

Strach z islámu je v kontinentální (a zvláště pak střední¹²) Evropě zakořeněn minimálně od dob tureckých výbojů do Evropy. Sledujeme-li dnes například probíhající debatu o přistoupení Turecka k Evropské unii, je stopa islamofobie patrná i z mnoha tzv. tradicionalistických skupin argumentujících křesťanskými hodnotami proti tureckému členství. Přitom Turecko nejenže prošlo dlouhým a těžko zvrtným vývojem k demokracii a k sekularizaci společnosti, ale je již přes padesát let členem NATO, udržuje přátelské vztahy s Izraelem a z milionů evropských Turků se radikální fundamentalistické síly rekrutují jen výjimečně.¹³ Přesto i dnes vyvolává obraz „Turků před Vídní“ strach a obavy z islamizace

¹⁰ Jádrem sporu o tzv. nový antisemitismus je otázka, kde končí legitimní kritika politika Státu Izrael a kde začíná antisemitismus. Jednu z nejčastěji přijímaných a hojně citovaných odpovědí na ní podává izraelský politik a bývalý sovětský disident Nathan (Anatolij) Ščaranský. Ve svém tzv. 3D testu dává návod, jak odlišit morálně přijatelnou kritiku od antisemitismu. Test spočívá v tom, že hodnotíte daný případ z hlediska tří základních kritérií: *delegitimizace* (např. popírání práva Izraele na existenci), *démonizace* (např. židovské spiknutí, přirovnávání sionistů k nacistům) a *dvojí měřítko* (např. formou posuzování Izraele přísněji než jiných zemí, které dělají stejnou politiku). Splňuje-li určitý výrok některé z těchto tří hledisek, je podle Ščaranského pravděpodobné, že jde o antisemitismus. „Nový antisemitismus“ je „nový“ právě tím, že v sobě integruje všechny tři zmíněné charakteristiky. Viz SHARANSKY, Nathan. *Antisemitism in 3-D*. <<http://www.standwithus.com/pdfs/flyers/sharanskyAntisemitism.pdf> > [8. 11. 2007]

¹¹ *Holocaust Denial in the Middle East: The Latest Anti-Israel Propaganda Theme*. New York: Anti-Defamation League 2001

¹² Pro české vnímání Turků, resp. muslimů vůbec viz BEČKA, Jiří – MENDEL, Miloš. *Islám a české země*. Praha: Votobia 1998

¹³ Často se přitom zapomíná, že cíle radikálních islamistů jsou spojeny především s jejich vlastními zeměmi. Nechtějí změnit západní země na islámské státy (ač část fanatiků to může pokládat za zbožný cíl), ale politickým účelem terorismu je změnit

Evropy. Ostatně evropské právo dává dnes možnost členství všem z geografického hlediska evropským zemím – mezi ně nesporně patří muslimská Bosna a Hercegovina či Albánie.

Významným impulsem pro rozvinutí debaty o strachu z muslimů, tedy islamofóbií, bylo vydání knihy italské novinářky Oriany Fallaci „*Vztek a pýcha*“.¹⁴ V ní tato legendární autorka rozhovorů s mnoha evropskými osobnostmi 20. století expresivně podává svůj vyhraněně subjektivní a negativistický postoj k muslimům a islámu a neskrývá své obavy z muslimských přistěhovalců žijících v Evropě. Kniha se stala zvláště v Itálii bestsellerem (prodalo se jí kolem 1,5 milionu výtisků) a vyšla i v několika dalších jazycích.

Naplno se islamofóbní rétorika dostala ve veřejnosti i v některých médiích do hlavního proudu po teroristických útocích z 11. září 2001. Již dlouho diskutované problémy nedostatečné integrace muslimských komunit v evropských zemích, jejich zvýšené kriminality, sporných kulturních a náboženských zvyklostí a další, s terorismem zdánlivě málo související sociální fenomény dostaly najednou v očích veřejnosti zcela nový význam. Jiné světlo na muslimské komunity žijící na Západě vrhla právě hrozba islamistického terorismu vnímaná jako akutní nebezpečí. Muslimští přistěhovalci se tak rázem stali pocíťovaným bezpečnostním rizikem – to je jistě politicky korektnější forma, za níž lze ukrýt staré xenofóbní předsudky.¹⁵

Diskuse o integraci přistěhovalců a o přehodnocení dosavadních relativně rigidních národních modelů integrace tak byla ovlivněna i tímto hlediskem. V mnoha muslimech žijících v Evropě vyvolalo paušální podezírání muslimské menšiny obavy o uchování rovných práv přisouzených jim demokratickým zákonodárstvím. Francouzský tzv. šátkový zákon z roku 2004 zase bývá chápán jako zneužití

režim v samotných muslimských zemích a zabránit Západu, aby podporoval „neislámské“ vlády Saúdské Arábie, Pákistánu, Iráku či Afghánistánu. O to více důvodů k terorismu proti sekulární vládě by mohli mít právě Turci.

¹⁴ Odkazují zde k francouzskému vydání (Fallaci, Oriana. *La Rage et l'Orgueil*. Paris: Plon 2002)

¹⁵ Netvrdím, že některé radikální muslimské komunity nepředstavují skutečné a vážné bezpečnostní riziko pro západní země (to dokazuje ostatně původ několika teroristických atentátů z 11. září, např. Muhammada Atty). Chci zde jen poukázat na odraz této skutečnosti ve veřejném mínění, které má tendenci generalizovat a mnohem emotivněji vnímat potenciální rizika. Ostatně cílem teroristů je – již z definice – vyvolávání strachu.

islamofóbní atmosféry ve společnosti¹⁶ pro legislativní utvrzení symbolu francouzské politické tradice, jakým je sekulární¹⁷ škola. V muslimských zemích zase dochází k protestům proti „utlačování“ muslimů na Západě a porušování jejich práv žít v souladu se svojí vírou.

Radikálně protimuslimská interpretace blízkovýchodního konfliktu je dnes také jedním ze zdrojů islamofobie. Formy palestinského boje za samostatný stát jsou redukovány jen na islamistický terorismus, opomíjena je sekulárně nacionalistická povaha Arafatovy (rovněž dlouhá léta teroristické) Organizace pro osvobození Palestiny. Muslimské organizace v západní Evropě zařadily do svého ideologického arzenálu „palestinskou kartu“, kde se mladí, často ze své etnické identity již v druhé generaci vykořenění muslimové mohou ztotožnit s universální ideou solidarity s utiskovanými souvěrci na Blízkém východě. V globálním boji proti „nevěřícím“ je – podle radikálních imámů kázajícím i v evropských mešitách – Palestina jednou z nejdůležitějších front. A právě tento fenomén svědčící o neloajalitě k zemi, v níž žijí, a naopak ztotožnění se se vzdálenými spoluvěřícími pouze na základě vágního ideového pouta, je většinovou společností vnímán jako nebezpečný a vůči ní nepřátelský. I to je podhoubím pro islamofobii.

Všechny zmíněné fenomény by nenabýly takové síly, kdyby nebyly umocňovány médii. Stále přetrvává schématický obraz muslima jako teroristy, který v nadsázce zachytil dánský list *Jyllands-Posten* a který se stal pro muslimy „důkazem“ západní islamofobie.¹⁸ Jádrem sporu je v tom, zda je univerzální hodnotou respekt k náboženskému cítění či svoboda slova. Muslimové, i mnoho těch sekularizovaných, se kloní k první možnosti, větší část západní veřejnosti pak ke druhé. Odmítnutí liberální demokracie však samo o sobě ještě není zločinem a nemusí být nutně nebezpečné, jak si myslí islamofóbové. Konzervativní křesťané či židé mají k liberalismu stejně daleko jako většina věřících muslimů a nejsou

¹⁶ O obrazu islámu ve francouzských televizích včetně problematiky muslimského šátku viz YAVARI-D'HELLENCOURT, Nouchine. „Diabolisation“ et „normalisation“ de l'islam: Une analyse du discours télévisuel en France. In Bréchon, Pierre – Williame, Jean-Paul. *Médias et religions en miroir*. Paris: Presse universitaires de France 2000, s. 63-91

¹⁷ Tento princip se francouzsky nazývá *laïcité*, což se nejlépe přeloží jako sekularismus založený na striktním odmítnutí pronikání náboženství do veřejného prostoru.

¹⁸ Proti této interpretaci se postavila skupina intelektuálů, která v otevřeném dopise nazvaném „*Stanovisko spisovatelů ke karikaturám*“ odmítla islamofobii jako „mizerný koncept, který směšuje kritiku islámu jakožto náboženství se stigmatizací těch, kteří jej vyznávají“. Mezi signatáři provolání je například Salman Rushdie, Bernard-Henri Levy či v Nizozemsku žijící Somálka a kontroverzní politička Ayaan Hirsi Ali. <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4764730.stm>> [8. 11. 2007]

proto ještě podezřívání z terorismu. Redukce islámu na teroristické útoky páchané v jeho jménu oživuje nejrůznější historické předsudky a strach z neznámého je ještě přživuje. Výsledná „výbušná směs“ se jmenuje islamofóbie.

VNITŘNÍ MEDIALIZACE

Náboženství hrálo od samého počátku také roli jako mobilizační prvek uvnitř samotného konfliktu, respektive jeho stran. Tuto roli můžeme pozorovat na třech rovinách – mobilizace, apologetika a démonizace. Každá z nich má sice svůj specifický účel (přivést k akci, legitimizovat, vyvolat strach), v praxi se však většinou překrývají.

Americký filosof *Michael Walzer* hovoří čtyřech válkách, které se nyní na Blízkém východě odehrávají.¹⁹ Palestinci vedou dvě z nich: válku za zničení Izraele a za vytvoření nezávislého státu vedle Státu Izrael. Izraelci vedou jednu válku za bezpečný Izrael v hranicích z roku 1967 a druhou za vytvoření Velkého Izraele pomocí okupace a osídlovací politiky na Západním břehu Jordánu a v Gaze. Je tedy zřejmé, že neexistuje jediné dobré a špatné řešení, které může mít své zastánce a odpůrce. Základní konfliktní linie jsou tedy čtyři a každá z nich je zakotvena v jiném myšlenkovém a hodnotovém světě. Dvě z nich jsou podle Walzera spravedlivé a dvě nikoli a „zastánci druhé a třetí války musejí porazit zastánce války první a čtvrté“.²⁰

NÁBOŽENSKÝ RADIKALISMUS

Hnacím motorem první a čtvrté Walzerovy války jsou náboženské ideologie ve službách sekulárního nacionalismu. U zrodu sekulárního sionismu stál vídeňský novinář Theodor Herzl, který z Paříže pokrýval soud s Alfredem Dreyfusem. Herzl si pro svůj sionistický projekt vypůjčil koncepty z náboženské tradice judaismu, ale odstranil z nich ono sakrální jádro. O instrumentálnosti použití

¹⁹ WALZER, Michael. The Four Wars of Israel/Palestine. *Dissent*, fall 2002 <<http://dissentmagazine.org/article/?article=557>> [8. 11. 2007]

²⁰ Ibid.

judaismu prvními politickými sionisty²¹ svědčí i prvotní nejistota, s níž zvažovali možné umístění židovského státu na mapu světa než se nakonec rozhodli pro tehdy osmanskou Palestinu.

Hlavní proud soudobého politického sionismu zůstal věren této světské politické ideologii umírněného nacionalismu.²² Přesto existuje v izraelské politice vlivný proud ultranacionalistických stran, které propagují radikálně zpolitizovaný výklad náboženských dogmat a vyznačují se sakralizovaným vztahem k samotné Izraelské půdě. K těmto proudům patří některá osadnická hnutí, např. již zmíněný Kach! (Tak!), jeho nástupnická organizace Kahane chaj! (Kahane žije!), osadnické hnutí Guš emunim (Blok věrných) či Národní náboženská strana (Mafdal) a radikálnější části Likudu.²³ Jejich podpora však v Izraeli není umocňována sdělovacími prostředky, protože mainstreamová média (televize, listy Haarec, Maariv, Jedioth achronot apod.) odrážejí kritický názor většinové veřejnosti jak na náboženské nacionalisty, tak – z jiných důvodů – na ultraortodoxní komunitu. Stabilní vliv těchto stran na vládní politiku je dán především nastavením izraelského politického systému, který neeliminuje marginální politické proudy, protože nezná volební kvórum a tím podporuje vznik koaličních vlád, ve kterých hrají právě ultraortodoxní síly často roli „jazýčku na vahách“.

Na palestinské straně jsou dnes naopak náboženští radikálové vůdčí politickou silou. Politická scéna zde není na první pohled tak pestrá jako v demokratickém Izraeli, osciluje mezi dvěma hlavními póly, přičemž ostatní názory jsou marginalizovány a umlčovány pod záminkou národní jednoty.

Hnutí islámského odporu (Hamas), které v současnosti kontroluje naprostou většinu palestinské administrativy, vzniklo za první intifády. Evropská unie řadí hnutí na seznam teroristických organizací,²⁴ ale Hamas je aktivní též v humanitární a školské oblasti na palestinských územích, čímž si získává značnou podporu palestinské veřejnosti. Ideologicky se jedná o odnož egyptského Muslimského

²¹ Hovořím zde záměrně o politických sionistech, aby je odlišil od náboženských sionistů. Judaismus zná koncepci návratu do Svaté země v okamžiku příchodu Mesiáše, označovanou za sionismus.

²² Reprezentován je například stranou Likud, Kadima či Stranou práce.

²³ Více o roli náboženství v izraelské politice a o politických stranách a hnutích, které se opírají o judaismus, viz ČEJKA, Marek. *Judaismus, politika a Stát Izrael*. Brno: Masarykův politologický ústav 2002

²⁴ Council of the European Union. *Council Decision*. 2005/930/EC

bratrstva a jeho politickým programem je vytvoření islámského státu na celém území historické Palestiny, tedy od řeky Jordán až po Středozemní moře.²⁵ Sama Charta Hamasu²⁶ fakticky vylučuje jakékoli kompromisní řešení, jehož by bylo možné dosáhnout vyjednáváním s Izraelem. Ostatně Stát Izrael Hamas dodnes odmítá uznat, což se ukazuje být jednou z hlavních překážek pro spolupráci Evropské unie a Spojených států s Palestinskou samosprávou.

Na podobných základech stojí teroristická organizace Islámský džihád vzniklá v roce 1980 na základě inspirace chomejnovského Íránu. Jeho cílem je ozbrojený boj za osvobození „svaté Palestiny“ a teroristické metody – mající vést k jeho naplnění – začal používat dříve než Hamás.²⁷

MOBILIZACE, OBHAJOBÁ, DÉMONIZACE

Vnitřní mobilizační potenciál celoarabských i globálních médií využívají nábožensky radikální síly na obou stranách k posilování svého vlivu na veřejné mínění. O účincích této mobilizace na palestinské straně mnohé vypověděl výsledek loňských parlamentních voleb. Prvek solidarity Západu, resp. islámského světa, je jedním z klíčových faktorů, který zpětně posiluje obě společnosti. Západní veřejnost se ovšem, jak naznačuje například nedávný průzkum Eurobarometru,²⁸ od izraelské politiky začala odvracet. Na druhou stranu si lze těžko představit, že se alternativním cílem evropské solidarity stane v době rostoucího ohrožení terorismem palestinské islamistické hnutí Hamas.

Náboženství hraje v „palestinské věci“ stále významnější roli a v očích rostoucí části palestinských muslimů se stává klíčem pro vysvětlení a pochopení jejich dnešní situace. Globálně nejznámějším mobilizačním účinkem náboženské rétoriky používané v rámci blízkovýchodního konfliktu je fenomén sebevražedných atentátníků. Muži či ženy, kteří obětují svůj život „palestinské věci“, jsou ke svému činu připravováni právě po mocí islamistické ideologie.

²⁵ *Dictionnaire mondiale de l'islamisme*. Paris: Plon, s. 226-228

²⁶ V angličtině je *Charta Hamasu* přístupná na <<http://www.palestinecenter.org/cpap/documents/charter.html>> [11. 11. 2007]

²⁷ *Dictionnaire mondiale de l'islamisme*. Ibid., s. 169-170

²⁸ Podle průzkumu v patnácti tehdejších zemích EU z roku 2003 vnímá nejvíce Evropanů (59 %) Izrael jako největší současnou hrozbu světovému míru. Za Izraelem skončil Írán, Severní Korea a USA (všechny 53 %), Irák (52 %), Afghánistán (50 %) a Pákistán (48 %). *Iraq and Peace in the World, Flash Eurobarometer 151*, European Commission 2003, s. 82.

Přístupný na <http://ec.europa.eu/external_relations/iraq/doc/fl151_iraq_full_report.pdf> [10. 11. 2007]

Náboženská víra ve všech dobách usnadňovala lidem snášení těžkých životních podmínek. Islám nepochybně dodává naději mnoha lidem na Blízkém východě, ale v palestinské politice se neomezuje na obhajobu statu quo s pomocí náboženských argumentů, tak jak je tomu v mnoha autoritářských zemích tohoto regionu. Sklony ke kvietismu má naopak spíše judaismus – projevuje se například ve vztahu části ultraortodoxních židů vůči samotné existenci Státu Izrael, který je pouhým lidským výtvorem (sekulárních) sionistů. Jako takový může být Bohem zničen (protože shromáždit židy ve Svaté zemi před příchodem Mesiáše je rouháním) nebo zachován – vše je v rukou Božích.

K politickému sionismu i palestinskému nacionalismu však patří z náboženství vypůjčená rétorika obhajující morální a politické zásady každého z těchto hnutí. Stavba izraelských osad na Západním břehu Jordánu a dříve (dnes již vystěhovaných sídel) v Gaze a na Sinaji jen dovádí do důsledků argument, s nímž byl vybudován izraelský stát v hranicích z roku 1948. Proč by měla být expanze za tzv. zelenou linii v šestidenní válce něčím jiným než tím, čím byla výstavba izraelského státu do tehdy? Proč tyto meze nestanovili již Herzl a první političtí sionisté, když si vybrali oblast Palestiny pro realizaci svého projektu? Náboženská rétorika je absolutní, politika musí být vždy z definice relativní. První dvacetiletí židovského státu bylo ve znamení sekulárního socialismu, následná okupace rozsáhlých teritorií otevřela dveře nábožensko-nacionalistickému projektu dominovanému osadnickým hnutím. Osadníci vzali Herzla „za slovo“ a pokračovali v budování židovského státu i přesto, že většina společnosti požaduje po své vládě hlavně ochranu a zabezpečení Izraele v hranicích z doby před červnem 1967. Přání Izraelců žít v bezpečí v „malém“ Izraeli vycítil dlouholetý obhájce osadníků Ariel Šaron, když začal budovat tzv. bezpečnostní zeď zhruba v hranicích předčervnového Státu Izrael a když úspěšně dokončil vyklizení židovských osad v Gaze. Válka za Velký Izrael, do které chtějí osadníci vtáhnout celou společnost, však pokračuje na Západním břehu.

Nelze nezmínit ani fenomén démonizace, který medializace konfliktu s sebou přináší. Jeho projevy jsou podobné jako démonizace Židů/Izraelců, resp. muslimů na Západě (viz výše). Média, zvláště televize, tyto stereotypy upevňují a rozšiřují a přispívají tím k reprodukci předsudků z generace na generaci. Obraz Araba jakožto teroristy a Žida jako vojáka či osadníka na sebe „nabaluje“ další charakteristiky a média, zvláště ta bulvární, referující o konfliktu tyto stereotypy ráda opakuje.

ZÁVĚR

Téma medializace blízkovýchodního konfliktu je jedním z nejčastěji zpracovávaných mediologických fenoménů současnosti. V tomto příspěvku nešlo o to věnovat se jednotlivým sporným případům mediálního pokrytí konfliktu, ale spíše připojit několik poznámek k proměnám politické kultury v Evropě a v Izraeli/Palestině v souvislosti s mediálním odrazem sporu. Pokud podnítil čtenáře k zamyšlení nad fenomény soudobého evropského antisemitismu a islamofobie, respektive tím, jaká je role médií při jejich vytváření, splnil svůj účel.

PhDr. Václav Nekvapil

Ředitel pro výzkum, Asociace pro mezinárodní otázky. Vystudoval politologii na Filozofické fakultě UK, kde působí jako interní doktorand. Přednáší také na Vyšší odborné škole publicistiky v Praze. Zabývá se francouzskou politikou, Evropskou unií, českou zahraniční politikou a problematikou soudobého antisemitismu.

ASOCIACE PRO MEZINÁRODNÍ OTÁZKY

Asociace pro mezinárodní otázky (AMO) je nevládní organizace založená za účelem výzkumu a vzdělávání v oblasti mezinárodních vztahů. Základním posláním AMO je přispívat k hlubšímu porozumění mezinárodnímu dění. Díky svým aktivitám a již více než desetileté historii je AMO vnímána jako přední nezávislý zahraničněpolitický think-tank v České republice.

K dosažení svých cílů Asociace:

- formuluje a vydává studie a analýzy;
- pořádá mezinárodní konference, expertní semináře, kulaté stoly, veřejné diskuse;
- organizuje vzdělávací projekty;
- prezentuje kritické názory a komentáře k aktuálnímu dění pro domácí a zahraniční dia;
- vytváří příznivější podmínky pro růst nové generace expertů;
- podporuje zájem o disciplínu mezinárodních vztahů mezi širokou veřejností;
- spolupracuje s řadou dalších domácích i zahraničních institucí.

VÝZKUMNÉ CENTRUM

Výzkumné centrum Asociace pro mezinárodní otázky bylo založeno v říjnu 2003 jako jeden z hlavních pilířů činnosti Asociace zaměřený na výzkum, analýzu a popularizaci výzkumu v oblasti mezinárodních vztahů a zahraniční, bezpečnostní a obranné politiky.

Náplní činnosti Centra je přispívat k identifikaci a analýze problémů důležitých pro zahraniční politiku České republiky a její postavení v současném světě. Centrum poskytuje nezávislé analýzy, vytváří prostor pro odbornou i veřejnou diskusi o problémech mezinárodní politiky a navrhuje jejich možná řešení. Činnost Centra lze rozdělit do dvou základních, vzájemně provázaných oblastí: výzkumu a expertní analýzy na straně jedné a prostředkování politického a odborného dialogu na straně druhé.